УДК 327.81(535)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.38.21>

КАТАРСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА КРИЗА: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Ярина Завада

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 79000, м. Львів, Україна*

У статті досліджено причини та історію розвитку Катарської дипломатичної кризи між державами – учасницями Ради співробітництва арабських держав Перської затоки. Особливу увагу приділено причинам конфлікту, позиціям його сторін (Катару, Бахреїну, ОАЕ, Саудівської Аравії), та проаналізовано наслідки конфлікту.

Основними причинами конфлікту стало те, що Державу Катар звинуватили в підтримці тероризму та співпраці з ісламістськими шийтськими радикальними угрупованнями, пов'язаними з Тегераном. Додатково Єгипет звинуватив владу Катару в тому, що катарський телевізійний канал Аль-Джазіра, створений в 1996 р. указом катарського еміра, а також низка катарських Інтернет-сайтів, пов'язаних з організацією «Брати-мусульмани», забороненою в Єгипті, підтримують тероризм та масово виробляють фейкові новини.

Також у статті розкрито позицію Ірану щодо конфлікту та розвитку ірано-катарських відносин. Встановлено, що криза в Досі мала позитивне значення для Тегерану, оскільки, по-перше, дала змогу Ірану зміцнити стосунки з Туреччиною, яка підтримує стратегічне партнерство з еміратом і буде на його території військову базу. По-друге, Іран зацікавлений у припиненні підтримки Катаром сунітської радикальної опозиції в Сирії, проти якої шийти й алавіти ведуть війну.

Встановлено, що Катарська дипломатична криза мала негативні наслідки не лише для Катару і членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, але й загалом для регіону Близького Сходу. Після оголошення блокади в Катарі відбулась втрата імпорту продовольства, сильно постраждали галузі, пов'язані з видобутком і експортом енергоносіїв, також катарці зіткнулися із серйозним виснаженням національних фінансових резервів. Рада співробітництва країн Перської затоки перестала виконувати свою основну функцію форуму для забезпечення безпеки та координації політики на високому рівні. Катарська криза вплинула на становище регіональних акторів та позарегіональних акторів, які не входять у РСАДПЗ, наприклад, США, Туреччини та Ірану, які мають зовнішньополітичні інтереси на Близькому Сході.

Ключові слова: Катарська дипломатична криза, Держава Катар, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ), регіональна безпека, Близький Схід.

Постановка проблеми. Розкол між державами Перської затоки є результатом системного процесу, що триває десятиліттями через розбіжність уявлень про зовнішню політику і безпеку в регіоні. Незважаючи на схожі геополітичні міркування, Саудівська Аравія й Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) протягом багатьох років були стурбовані союзниками Катару (включаючи «Братів-мусульман»), який має вагомий вплив на Близькому Сході. Більш того, ОАЕ розглядали Катар як свого головного конкурента в гонці за те, щоб стати економічним центром регіону. Ці події негативно впливали на РСАДПЗ як на довгостроковий політичний альянс і альянс в області безпеки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Катарську дипломатичну кризу 2017–2021 рр. досліджували такі вчені, як М. Лінч [11], Е. Мелкумян [3], М. Чулов [5], И. Дунаевський [2].

На особливу увагу заслуговують праці американського спеціаліста з проблем Близького Сходу К. Кацмана [7], який формує оцінку Конгресу США в безпековій сфері, розкриває актуальні питання регіональної безпеки близькосхідних країн, включаючи зовнішню політику Катару, та катаро-іранські взаємини.

Мета дослідження полягає в аналізі причин, історії розвитку Катарської дипломатичної кризи та її наслідків.

Виклад основного матеріалу. 5 червня 2017 р. чотири арабські держави (Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн і Єгипет) вдалися до безпрецедентного кроку в стосунках між державами Перської затоки – застосували санкції проти Катару, розірвали з ним дипломатичні відносини, впровадили повітряну, наземну і морську блокади [8, р. 2]. Також згодом дипломатичні відносини з Катаром розірвали: Ємен, Східний уряд Лівії, Мальдіви, Мавританія, Коморські острови. Основною причиною цього були звинувачення офіційної Дохи в підтримці тероризму та в співпраці з ісламістськими шийтськими радикальними угрупованнями, пов'язаними з Тегераном. Додатково Єгипет звинуватив владу Катару в тому, що катарський телевізійний канал Аль-Джазіра, створений в 1996 р. указом катарського еміра, а також низка катарських Інтернет-сайтів, пов'язаних з організацією «Брати-мусульмани», забороненою в Єгипті, підтримують тероризм та масово виробляють фейкові новини [11, р. 19].

30 липня 2017 року Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Єгипет і Бахрейн висунули Катару вимоги, які включали шість основних принципів [10]:

- зобов'язання боротися з екстремізмом і тероризмом у всіх його формах і не допускати їх фінансування;
- заборона всіх актів підбурювання та будь-яких форм вираження насильства;
- підтримка Ер-Ріядської угоди 2013 року та додаткової угоди та її виконавчого механізму 2014 року в рамках Ради співробітництва Перської затоки для арабських держав;
- відданість всім результатам арабо-ісламсько-американського саміту, що відбувся в Ер-Ріяді в травні 2017 року.
- утримання від втручання у внутрішні справи держав і від підтримки незаконних осіб;
- обов'язок усіх держав міжнародного співтовариства протистояти всім формам екстремізму та тероризму як загрози міжнародному миру та безпеці [10].

Цих принципів Катар мав дотримуватись для того, щоб розпочати переговори з метою врегулювання кризи, яка виникла між арабськими країнами.

Варто наголосити на тому, що, на відміну від членів РСАДПЗ, КСА і ОАЕ, Катар завжди утримувався від критики курсу внутрішньої і зовнішньої політики Ірану. Впродовж останніх років дві держави організували низку зустрічей високого рівня для обговорення питань безпеки та економічного розвитку [3, с. 64–66]. Між двома країнами існують тісні політичні та економічні зв'язки. Так, обидві держави є членами Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), Руху неприєднання й Організації ісламської співпраці. Поглиблюється їхнє співробітництво в транспортному секторі морських перевезень і нафтово-газовій промисловості, незважаючи на міжнародний тиск членів ОПЕК, адже Катар та Іран добувають 50% запасів нафти і газу у світі, а також спільно використовують найбільше нафтогазове родовище – Північний / Південний Парс. Північна частина належить Катару [9], а Південна – Ірану [6].

Особливу позицію Катар посів щодо Іранської ядерної програми (ІЯП). Зокрема, в 2006 р. у статусі непостійного члена Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй він став єдиною державою, яка проголосувала проти резолюції № 1696 про застосування санкцій щодо Ірану за його ядерну діяльність [4, р. 174]. Врешті-решт, під міжнародним тиском

Доха приєдналася до санкцій, впроваджених міжнародним співтовариством, але продовжила обмежену співпрацю з Тегераном.

16 липня 2015 р. міністр закордонних справ Катару доктор Х. бін М. аль-Атия підтвердив, що СВПД, підписана Іраном і державами Заходу, є позитивним кроком не тільки для регіону, а й для всього людства. У виступі на CNN (США) він наголосив, що Катар одним із перших підтримав ідею вирішення ІЯП мирним способом. «Катар зацікавлений у безпеці і стабільності регіону, його захищеності від будь-яких ядерних загроз. З іншого боку, кожна країна має право на використання атомної енергії в мирних цілях під контролем міжнародних організацій». Ще він підкреслив, що «на випадок, якщо Іран відмовиться співпрацювати зі спостерігачами, інші країни також мають право на володіння власною ядерною технологією» [1]. З приводу Ізраїлю та інших країн регіону, які засудили укладену угоду Заходу з Іраном Аль-Атия зазначив: «Позиція Ізраїлю повністю протилежна позиції Катару, яка полягає в тому, щоб в регіоні не було жодної країни, що володіє ядерною зброєю, чи то Ізраїль, чи то Іран» [1]. Окрім того, він підкреслив, що з приводу СВПД існують дві протилежні думки. Одні лідери держав вважають, що ця угода «втихомирить» Тегеран і змусить його співпрацювати з іншими столицями регіону. Інші ж припускають, що ця угода надасть Ірану більше матеріальних можливостей для продовження ескалації в Сирії, Іраку та Ємені. Відмінності в позиціях Ірану та Катару щодо способу вирішення регіональних конфліктів глава МЗС Катару прокоментував так: «Розбіжності між Катаром та Іраном не є на двосторонньому рівні – ці розбіжності стосуються регіональних проблем. У нас з Іраном давні історично сформовані стосунки, а єдина перешкода на шляху врегулювання нинішніх взаємин – позиція Ірану щодо Сирії, Іраку та Ємену» [1]. 8 травня 2018 р. Катар публічно не підтримав вихід США з СВПД, висловивши натомість сподівання, що зусилля Вашингтону щодо «денуклеаризації» регіону не приведуть до «ескалації» [7, р. 11].

Таким чином, основним вектором двосторонніх взаємин Ірану та Катару є економічний. Також дві держави зацікавлені у співпраці у сфері безпеки й оборони, незважаючи на міжнародний тиск і на Катар, і на Іран. Утім, стосунки між двома столицями не позбавлені суперечностей, адже в конфліктах на регіональному рівні їхні позиції є цілком протилежними.

Криза в Досі мала позитивне значення для Тегерану, оскільки, по-перше, дала змогу Ірану зміцнити стосунки з Туреччиною, яка підтримує стратегічне партнерство з еміратом і будує на його території військову базу. По-друге, Іран зацікавлений у припиненні підтримки Катаром сунітської радикальної опозиції в Сирії, проти якої шиїти й алавіти ведуть війну.

У відповідь на катарську кризу Тегеран після переговорів Х. Роухані з еміром Катару відкрив власний повітряний простір для Дохи, забезпечивши інтенсивне постачання продовольства. У серпні 2017 р. Катар офіційно відновив повноцінні дипломатичні відносини з Іраном.

Катаро-іранські відносини є значним джерелом напруги між країнами Перської затоки (РСАДПЗ) та Катаром, адже більшість країн Перської затоки мають вороже ставлення до Ірану та його регіональної політики.

Накладені санкції мали значні наслідки для Катару. Відбулась втрата імпорту продовольства, адже Катар імпортував більшу частину свого продовольства з-за кордону, в тому числі 40% безпосередньо через сухопутний кордон, яку закрили саудівці. Також варто наголосити, що катарці зіткнулися із серйозним виснаженням своїх національних фінансових резервів, оскільки вони мали справу з одночасними змінами в різних мережах постачання і необхідністю компенсувати їх скорочення.

Відразу після блокади Катар відчув серйозні економічні потрясіння в країні та галузі, пов'язаній з видобутком і експортом енергоносіїв. Qatar Airways був змушений

закрити 18 маршрутів, а понесені збитки, за словами представників авіакомпанії, є величезними. Можна припустити, що відшкодувати збитки, завдані катарським авіаперевізникам, вдасться не скоро [5]. Сильного удару зазнала загальна інвестиційна привабливість Катару. Представники катарської бізнес-спільноти в масовому порядку почали залишати ОАЕ і Саудівську Аравію, що були основним напрямом для ведення зовнішньоекономічної діяльності, не пов'язаної з енергетикою. Хоча спостерігається активізація бізнес-контактів з Оманом і Кувейтом, через більш обмежений економічний потенціал їх не порівняти з країнами, які оголосили бойкот Досі. Точна статистика втрат відсутня, проте йдеться про більш ніж 5000 юридичних осіб та підприємців, і альтернативи цим напрямом для катарського бізнесу в регіоні немає [5].

Важливою складовою частиною співробітництва Катару і Саудівської Аравії був туризм: кількість громадян королівства, які відвідують емірат, за підсумками 2016 р. оцінювалася в 950 000 осіб. Зниження цього показника майже до нульового рівня негативно позначилося на економіці Катару.

Катарська дипломатична криза не лише мала негативні наслідки для Катару, вона загалом мала деструктивний вплив на регіональну безпеку. Варто зазначити, що, по-перше, Рада співробітництва країн Перської затоки перестала виконувати свою основну функцію форуму для забезпечення безпеки та координації політики на високому рівні. По-друге, Катарська криза вплинула на становище регіональних акторів, які не входять у РСАДПЗ. Конфлікт спричинив зближення Катару з Іраном, і саме для Тегерану Катарська криза мала позитивний вплив. Проте офіційна Доха зберігає дистанцію з Іраном в політичному плані. Керівництво Катару знає, що союз з Іраном може викликати жорстку реакцію не тільки з боку коаліції, але і з боку Сполучених Штатів. Більш того, між двома країнами все ще існували серйозні розбіжності, особливо щодо Сирії [5]. Криза РСАДПЗ також ускладнювала ситуацію для Туреччини. Хоча Анкара явно прийняла бік Катару в суперечці, вона не хотіла розривати зв'язки із Саудівською Аравією і Еміратами через спільні інтереси в регіоні Близького Сходу.

По-третє, Катарська криза вплинула і на глобальні держави на Близькому Сході, виявивши обмеженість їх впливу. Конфлікт показав, що Сполучені Штати не змогли стати посередником між власними союзниками і сформуванню послідовну зовнішню політику в регіоні Перської затоки. Розкол між арабськими монархіями підірвав прагнення адміністрації Д. Трампа виробити єдину позицію щодо Ірану – країни, з якою ОАЕ торгували більше, ніж Катар, навіть після введення ембарго [5].

У листопаді 2020 р. ООН засудили блокаду Держави Катар під проводом Саудівської Аравії та закликали скасувати заборону через порушення прав людини народу Катару. 4 січня 2021 р. Катар і Саудівська Аравія домовилися про врегулювання кризи за посередництва Кувейту та Сполучених Штатів. А вже 5 січня 2021 р. офіційно між країнами була укладена мирна угода. Лідери країн Перської затоки, включаючи катарського еміра Таміма та саудівського престолонаслідника Мохаммеда бен Салмана, зібралися на 41-й саміт РСАДПЗ в Ель-Улі, де підписали угоду про «безпеку та стабільність». Вони публічно визнали, що настав час «перегорнути сторінку минулого», офіційно виходячи за межі суперечок і напруженості, що пронизували політику країн РСАДПЗ з 2017 року. Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет та Бахрейн погодилися відкрити повітряні, сухопутні та морські шляхи до Катару [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, Катарська криза стала результатом розбіжностей, які тривали роками в зовнішній політиці, і питань безпеки в регіоні Близького Сходу між Саудівською Аравією, ОАЕ, Єгиптом, Бахрейном та Державою

Катар. У 2021 р. учасники конфлікту підписали мирну угоду щодо врегулювання Катарської кризи, адже негативні наслідки від конфлікту відчували як Катар, так і інші країни РСАДПЗ.

Список використаної літератури

1. Аурагх Р. Позиция Катара по иранской ядерной программе. *Newsland*. 2015. URL: <http://newsland.com/community/5903/content/pozitsiia-katara-po-iranskoi-iadernoi-programme/3600671> (дата звернення: 22.09.2021).
2. Дунаевский И. Монархии Персидского залива договорились помириться с Катаром. *RG*. 2021. URL: <https://rg.ru/2021/01/05/monarhii-persidskogo-zaliva-dogovorilis-pomiritsia-s-katarom.html> (дата звернення: 21.09.2021).
3. Мелкумян Е.С. Ирано-арабская конкуренция в регионе Ближнего Востока и Персидского залива. *Вестник ПГТУ*. 2015. № 11. С. 60–70.
4. Bahgat G., Ehteshami A., Quilliam N. Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours. London : Palgrave Macmillan, 2017. 260 p.
5. Chulov M. Qatar and Saudi Arabia breakthrough is more exhaustion than compromise. *The Guardian*. 2021. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/05/qatar-and-saudi-arabia-breakthrough-is-more-exhaustion-than-compromise> (Last accessed: 26.09.2021).
6. Iran Energy Data, Statistics and Analysis – Oil, Gas, Electricity, Coal. *U.S. Energy Information Administration*. 2007. URL: <https://web.archive.org/web/20081002211847/http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/pdf.pdf> (Last accessed: 14.09.2021).
7. Katzman K. Qatar: Governance, Security, and U.S. Policy. Washington, DC: Congressional Research Service, 2018. № 29. 26 p.
8. Köse T., Ulutaş U. Regional Implications of the Qatar Crisis: Increasing Vulnerabilities. Washington, DC: SETA PERSPECTIVE, 2017. № 31. P. 1–6.
9. Qatar Energy Data, Statistics and Analysis – Oil, Gas, Electricity, Coal. *U.S. Energy Information Administration*. 2006. URL: <https://web.archive.org/web/20070326021601/http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Qatar/pdf.pdf> (Last accessed: 06.09.2021).
10. Taimur Khan. Arab countries' six principles for Qatar 'a measure to restart the negotiation process'. *THE NATIONAL*. 2017. URL: <https://www.thenationalnews.com/world/gcc/arab-countries-six-principles-for-qatar-a-measure-to-restart-the-negotiation-process-1.610314> (Last accessed: 06.09.2021).
11. The Qatar Crisis / M. Lynch. Rome : The Project on Middle East Political Science, 2017. 73 p.

QATAR DIPLOMATIC CRISIS: CAUSES AND CONSEQUENCES

Yaryna Zavada

*Lviv Polytechnic National University,
Institute of the Humanities and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations
Stepan Bandera str., 12, 79000, Lviv, Ukraine*

The article examines the causes and history of the Qatar diplomatic crisis between the member states of the Gulf Cooperation Council. Particular attention is paid to the causes of the conflict, the positions of its parties (Qatar, Bahrain, UAE, Saudi Arabia) and analyzed the consequences of the conflict.

The main reasons for the conflict have been that the State of Qatar has been accused of supporting terrorism and collaborating with Islamist Shiite radical groups linked to Tehran. In addition, Egypt has accused the Qatari authorities of allowing the Qatari television channel Al Jazeera, established by a decree of the Emir of Qatar in 1996, as well as a number of Qatari websites linked to the Muslim Brotherhood support terrorism and mass-produce fake news, which is banned in Egypt.

The article also reveals Iran's position on the conflict and the development of Iran-Qatar relations. The Doha crisis was positive for Tehran because, first, it allowed Iran to strengthen relations with Turkey, which maintains a strategic partnership with the emirate and builds a military base on its territory. Second, Iran is interested in ending Qatar's support for the Sunni radical opposition in Syria, against which Shiites and Alawites are at war.

It is established that, The Qatari diplomatic crisis has had negative consequences not only for Qatar and the members of the Gulf Cooperation Council, but also for the Middle East in general. Following the announcement of the blockade in Qatar, food imports were lost, energy-related industries were severely affected, and Qataris were severely depleted of their national financial reserves. The Gulf Cooperation Council has ceased to play its primary role as a forum for high-level security and policy coordination. The Qatar crisis has affected the position of regional actors and non-regional actors who are not members of the GCC. For example, the United States, Turkey, and Iran, which have foreign policy interests in the Middle East.

Key words: Qatar diplomatic crisis, State of Qatar, Gulf Cooperation Council (GCC), regional security, Middle East.